

Voor Marleen

Moeder en kind

Omer Gielliet

Voor Thérèse

Maria

Omer Gielliet

Handboek narratieve psychotherapie

*Voor kinderen, volwassenen en families:
theorie en praktijk*

Jan Olthof
in samenwerking met Gertha Sijbers

De Tijdstroom, Utrecht

'Ik geloof dat als je het geduld hebt kunnen opbrengen om je hele leven lang aardappels te schilderen, dat je dan eigenlijk pas begrijpt wat een aardappel is. Als je ermee doorgaat, zal je steeds weer opnieuw tot nieuwe vormen en kleuren komen, de aardappel zal er steeds anders uitzien, niet omdat de aardappel verandert, maar omdat je zelf steeds verandert en telkens vanuit een andere innerlijke sfeer die aardappel opneemt.'

Toon Hermans

Uit: tentoonstelling over Toon Hermans in museum Het Domein in Sittard 2010

© De Tijdstroom uitgeverij, 2012.

Omslagontwerp: Cees Brake bno, Enschede

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij BV, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.

Internet: www.tijdstroom.nl

E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 216 2

NUR 777

Inhoud

Ithaka – 7

K.P. Kavafis

De ware zin van het woord – 9

Gertha Sibbers

Voorwoord – 11

Wibe Veenbaas

Ten geleide – 15

Verantwoording – 17

Dankwoord – 21

Inleiding – 23

Wegwijzer – 29

DEEL 1 ASPECTEN VAN NARRATIEF DENKEN

Hoofdstuk 1

Nomadisch denken: het denken op reis – 33

Hoofdstuk 2

Het huis van de taal – 69

Hoofdstuk 3

De taal van het lichaam: de plaats van het lichaam in de narratieve psychotherapie – 113

Hoofdstuk 4

De derde ruimte: narratieve ruimte – 131

Hoofdstuk 5

Abductie en de logica van de metafoor – 177

Hoofdstuk 6

Het creëren en organiseren van een therapeutische context – 201

Hoofdstuk 7

Het maken van een behandelkader – 239

DEEL 2 NARRATIVITEIT IN ACTIE

Hoofdstuk 8

Encenering en therapeutische kracht – 291

Hoofdstuk 9

Narratieve strategieën – 323

Hoofdstuk 10

Tegendraads vertellen – 343

DEEL 3 VOETTOCHT DOOR DE PRAKTIJK VAN NARRATIEVE PSYCHOTHERAPIE

Hoofdstuk 11

Nomadische verhalen – 371

Hoofdstuk 12

Verhalen van elders: over dissociatieve aanvallen en het 'nog-niet-vertelde' – 399

Hoofdstuk 13

Geboorteverhalen: kinderen aan het woord – 427

Hoofdstuk 14

Nieuw samengestelde gezinnen – 453

Hoofdstuk 15

Over vaderliefde – 467

Epiloog – 483

Aan het einde van de reis: van modern naar postmodern naar diagonaal – 487

Literatuur – 501

Personalia – 511

Zakenregister – 513

Namenregister – 515

Ithaka

Als je de tocht aanvaardt naar Ithaka
wens dat de weg dan lang mag zijn,
vol avonturen, vol ervaringen.
De Kyklopen en de Laistrygonen,
de woedende Poseidon behoef je niet te vrezen,
hen zul je niet ontmoeten op je weg
wanneer je denken hoog blijft, en verfiynd
de emotie die je hart en lijf beroert.
De Kyklopen en de Laistrygonen,
de woeste Poseidon, je zult hen niet ontmoeten
als je ze niet in eigen geest meedraagt,
je geest hen niet gestalte voor je geeft.

Wens dat de weg dan lang mag zijn.
Dat er veel zomermorgens zullen komen
waarop je, met grote vreugde en genot
zult binnenvaren in onbekende havens,
pleisteren in Phoenicische handelssteden
om daar aantrekkelijke dingen aan te schaffen
van parelmoer, koraal, barnsteen en ebbehout,
ook opwindende geurstoffen van alle soorten,
opwindende geurstoffen zoveel je krijgen kunt;
dat je talrijke steden in Egypte aan zult doen
om veel, heel veel te leren van de wijzen.

Houd Ithaka wel altijd in gedachten.
Daar aan te komen is je doel.
Maar overhaast je reis in geen geval.
Beter is dat die vele jaren duurt,
zodat je oud zult zijn wanneer je bij het eiland
het anker uitwerpt, rijk aan wat je onderweg verwierf,
en niet verwachtend dat Ithaka je rijkdom schenken zal.
Ithaka gaf je de mooie reis.
Was het er niet, dan was je nooit vertrokken,
verder heeft het je niets te bieden meer.

En vind je het er wat pover, Ithaka bedroog je niet.
Zo wijs geworden, met zoveel ervaring, zul je al
begrepen hebben wat Ithaka's beduiden.'

De ware zin van het woord

Toen Jan mij vroeg of ik als redacteur mee wilde werken aan zijn boek over het nomadisch denken in de narratieve psychotherapie, was ik net terug van een tocht door de woestijn. Het weidse landschap, de trage pas van de kamelen en de veilige aanblik van een kring van kamelenzadels rond het vuur op een pleisterplaats lagen nog vers in mijn geheugen. Het vooruitzicht van een volgende nomadische reis, dit keer in woorden, trok me aan en het intrigeerde me wat het zou kunnen betekenen voor het denken. Ik nam de uitdaging daarom met beide handen aan.

Het werd het begin van een lange tocht, met steeds nieuwe pleisterplaatsen en een eindbestemming die steeds verder weg bleek te liggen. In de aantekeningen die Jan mij voorlegde, vond ik een mozaïek van verhalen uit zijn vele jaren als psychotherapeut. Verhalen op zoek naar een vorm waarin ze het duidelijkst zouden spreken. En die vorm lag niet vast.

Het kan moeilijk anders: een narratieve psychotherapeut en een vertaler/redacteur komen elkaar tegen ergens in het weidse landschap van de taal, in hun liefde voor de taal, zij het dat die liefde zich op verschillende aspecten van de taal richt en zich verschillend uit.

Jan en ik ontmoetten elkaar oorspronkelijk in onze voorliefde voor het werk van Toon Tellegen, wiens naam veelvuldig zal vallen in de context van dit boek. Waar Jan mede met de blik van een therapeut naar de teksten van Tellegen kijkt en enthousiast raakt door de betekenislagen en metaforen, word ik geïnspireerd door het ritme van zijn taal, de manier waarop hij woorden proeft en met hun betekenis speelt. De zeggingskracht van de manier waarop hij de woorden ordent. Tellegen kent de kracht van het juiste woord.

Het vinden van het juiste woord, zo juist en zo treffend dat het gevoeld kan worden, dat is het uitgangspunt geweest terwijl we aan dit boek werkten. Welk woord moet worden gebruikt en op welke plaats in de zin, op welke plaats in het boek? Op een andere plaats kan het immers weer een geheel andere betekenis hebben. Is het 'hemelsblauw' of moet het toch 'het blauw van de hemel' zijn? Is 'hofnarschalk' een Tellegiaanse verspreking van de schrijver of daadwerkelijk het woord dat de cliënt gebruikte? En wat wil 'stilte in de ware zin van het woord' zeggen? De woorden hebben uiteindelijk hun definitieve vorm gekregen, die ligt gebonden en wel voor u, onveranderbaar. De betekenis van de woorden, de kracht van de verhalen, de tocht die ze kunnen inluiden, is echter vooral afhankelijk van de lezer zelf. Daarmee is dit boek een metaniveau van zichzelf. De woorden trekken verder en krijgen hun betekenis van wie ze leest.

Gertha Sibbers
Redacteur en reisgenoot

Maastricht, maart 2012

Voorwoord

Roosvenster Chartres

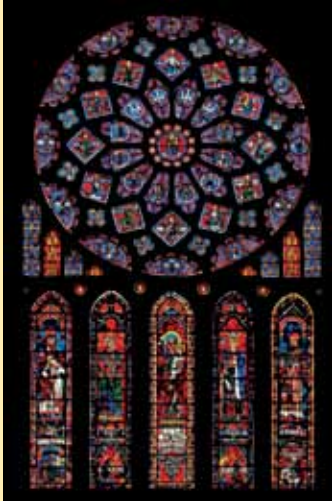

Foto © Bridgeman

Aanvankelijk was ik blij verheugd om van mijn zielsverwant, vakbroeder en vriend Jan Olthof te vernemen dat het manuscript van zijn laatste boek de fase van voltooiing naderde. Ook was ik aangenaam verrast: Jan vertrouwde mij de eer toe om dit boek van een voorwoord te voorzien. Beiden voelen wij ons zeer verwant met het narratief perspectief van het vak en ik zei direct volmondig: 'Ja, dat doe ik graag!' Nu ik echter het manuscript van begin tot eind gelezen heb, is er in eerste instantie alleen maar stilte. Stilte en de smaak van bewondering: wat een prachtig, rijk, doorreisd en doorleefd boek over de vele dimensies van het ambacht en over de toewijding en het monnikenwerk dat dit beroep ook vraagt.

Het stelt me voor een lastige taak: hoe kan mijn voorwoord een voorportaal zijn dat de veelheid aan tot wijsheid gerijpte kennis van dit boek inleidt en ontsluit? Hoe kan mijn voorwoord recht doen aan het meervoudig perspectief van haar inhoud? Hoe kan ik het boek zo openen, dat het een venster is op wat komt, een voorportaal, dat toegang biedt tot de ruimte daarachter, verhalen over een herinnering aan wat komt?

Ik verwijl een tijdje in de stilte die zich meester van mij maakt. In die stilte rijst een beeld op: het roosvenster van de Kathedraal van Chartres, bij Parijs. Het beeld neemt me mee naar een aantal jaren terug. Vanuit het felverlichte zonnige plein stapte ik over de door talloze voeten uitgesleten drempel van de kathedraal. De ervaring opgenomen te worden in de grote schemerige ruimte van het gigantische stenen lichaam van de kathedraal. Fluisterende stemmen, mijn schuifelende voeten vergezeld door vele andere, die tastend hun weg zoeken. Als motten aangetrokken door het licht, komen we op een wonderschone plek van duizenden dansende gekleurde lichtjes. De gids die ons door de kathedraal leidt, vertelt: 'De glas-in-loodramen

vertegenwoordigen de ziel van de kathedraal. Het vervaardigen van het glas was een in die tijd zeer geëerd ambacht. Uit zand en as en vuur en kolen werd helder glas gemaakt. Het was zowel monnikenwerk als alchemistenwerk. Door te variëren in hoeveelheid, tempo, glasdikte en smeltduur, verstonden de ambachtslieden hun vak om allerlei tussentinten te vervaardigen. Dit alles werd samengebracht tot een kleurenpracht die tot leven komt door de werking van het licht. Door ook onvolkomenheden in het glas te verwerken, wordt de lichtbreking verlevendigd.' De gids zegt met een zucht: 'Veel technische veranderingen en beoogde verbeteringen, hebben eerder een achteruitgang en daling van de kwaliteit van het glas en de beleving tot gevolg. Met de tijd raakten de beroepsgeheimen van de alchemisten verloren. Tegenwoordig weet misschien zelfs niemand meer hoe we nog blauw glas kunnen maken.'

Dit beeld van het roosvenster in de Kathedraal van Chartres verbeeldt prachtig wat dit boek haar lezer vermag te bieden. Het ronde venster vertegenwoordigt een wonderschoon kleurenpalet aan perspectieven. Het venster wordt gedragen door kleurige pijlers. Het grote thema van de *roosvensters* is de geboorte van het licht uit het donker. De kleuren breken stralend vanuit het donker door en openbaren hun innerlijk licht. Bij ieder mens zit in het diepste van zijn ziel deze geheimzinnige kracht, dat in alle donkere fasen van het leven niet wordt gedoofd, ook al lijkt het licht in ons bestaan en dat van onze ouders en voorouders vele malen gebroken te zijn. 'Handboek voor narratieve psychotherapie voor kinderen, volwassenen en families: theorie en praktijk' is een hele mond vol. Tegelijkertijd is het precies wat het is, een roosvenster van de narratieve psychotherapie. Het boek is als een glas-in-loodraam. De schrijver neemt je mee naar telkens een ander aspect van het raamwerk van delen en gehelen. Jan Olthof gidst de lezer nomadisch door verschillende vlakken van het venster heen: elk venster biedt zijn eigen licht en zicht op een te verkennen gebied. Alle vensters samen vormen een prachtig schouwspel van kleur en trilling. De gids eert vele tradities die hij hoedt, bewaart en doorgeeft. Zo klinken de stemmen van vele inspiratiebronnen met hun kleur en trilling verrijkend door in dit werk en al haar aspecten, met als doel tot heelheid te komen. De schoonheid van het werk is het behoud van haar helderheid. De gids weet, dat hij de vele perspectieven niet moet verwarren met de reiziger, het middel niet met het doel, de kaart niet met het landschap, want dan sluit het helend veld haar helder blauwe ogen en trekt zij haar helende kracht weer terug. De weg is wijzer dan de wegwijzer.

Jan Olthof schrijft deze parel over de vele dimensies en lagen van het vakmanschap. Het is een boek dat inspireert, dat leerzaam is en aanzet tot denken over het vakmanschap van de narratieve psychotherapie. Een boekwerk dat in haar essentie getroffen wordt in een oude soefi-wijsheid van Rumi: 'Bouw een nest en wacht tot de vogel erin vliegt.'

Het meesterschap van het vakmanschap is het bieden van een vruchtbare bedding, waarin de vogel van het verlangen neer kan strijken. Dit vraagt kennis van de architectuur van het bouwen van helende contexten en kaders en het vraagt begeleiders die hun hart als zintuig van deelname inzetten in hun werk. Over dit alles gaat dit boek: leren nesten te bouwen waarin de wortels van symptomen die in werelden van vergetelheid rondzwerven, hun weg naar huis vinden. Een nest voor die delen van het verhaal, die de dragende samenhang van het omliggende weefsel nog niet hebben gevonden.

Alleen een schrijver die met zoveel toewijding gereisd heeft, vanbinnen en vanbuiten, kan dit boek zo schrijven. Het is een groots werk in de zin van de ruimtelijke perspectieven die de schrijver in dit boek in hun onderlinge samenhang brengt en het is een monnikenwerk in het heel kleine en precieze: het zoeken naar precies de juiste stap, klank, toon en maat, versnellen en vertragen.

Het is zowel een leerboek dat je aan het denken zet over wat het vakmanschap vraagt, als een leesboek dat je meeneemt naar de beeldende ontmoetingen in de werkpraktijk. Het verhaalt over de kunst en de kunde van het werkelijk en wezenlijk luisteren in een poging de ander te begrijpen en te verstaan. Werkelijk luisteren naar wat die ander in al zijn uitdrukkingen verhaalt. Luisteren met het hart als zintuig van deelname, luisteren met het 'binnenoor', luisteren naar de symboliek van het verhaal en luisteren naar de verhalen die de symptomen vertellen. Jan schrijft over de wonderlijke fenomenen die zich voordoen als wij leren te 'verstaan': hoe symptomen soms direct hun weg naar hun thuis-zijn in het verbonden verhaal terug weten te vinden en het verhaal van de ander zich vanzelf verder 'ontspint'. Het is zo opmerkelijk hoe onze hele fysiologie ontspant, zodra we van een ander vernemen, dat deze wat wij pogen uit te drukken blijkt te hebben begrepen. Iets komt vrij, iets komt los en tegelijkertijd raakt iets dat nog los rond leek te zwerven, terug in de verbinding. Soms gevolgd door een diepe zucht: 'Ja, *dat* is het.' En zo beschrijft dit boek ook het mysterie van de ontmoeting van mens tot mens.

Het doet je als lezer ervaren hoeveel rijkdom er aan ervaringsdeskundigheid en gedachtegoed in dit boek verweven ligt. Vanuit dit perspectief is dit werk een ode aan zowel dit prachtige vak als aan het vakmanschap.

Dat dit boek vele toegewijde vakgenoten tot lering en inspiratie mag zijn.

Wibe Veenbaas
Phoenix Opleidingen
Utrecht, februari 2012